

Piotr Drzewiecki

Kto jest moim bliźnim w wirtualnym świecie? : teologia społeczności sieciowych w orędziach Benedykta XVI na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu

Łódzkie Studia Teologiczne 20, 55-66

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR DRZEWIECKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

KTO JEST MOIM BLIŹNIM W WIRTUALNYM ŚWIECIE?

TEOLOGIA SPOŁECZNOŚCI SIECIOWYCH
W ORĘDZIACH BENEDYKTA XVI
NA ŚWIATOWE DNI ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU

OD TECHNOLOGII 2.0 DO SPOŁECZNOŚCI SIECIOWYCH
NOWE WYZWANIA TEOLOGII MEDIÓW

Web 2.0 to określenie typu serwisów internetowych, w których działaniu podstawową rolę odgrywa treść generowana przez użytkowników. Web 2.0 nie jest nową formą Internetu czy systemu stron www, ale innym sposobem na wykorzystanie jego dotychczasowych zasobów, zmianą paradygmatu interakcji pomiędzy twórcami serwisu a jego użytkownikami, dającym możliwość tworzenia większości treści przez internautów (ang. *user-generated content*). Termin Web 2.0 został spopularyzowany dzięki firmie O'Reilly Media, która w 2004 r. zorganizowała szereg konferencji poświęconych temu nowemu trendowi internetowemu, choć samo zjawisko obserwuje się od początku XXI stulecia¹.

Web 2.0 przynosi istotną zmianę w pojmowaniu Internetu, a przede wszystkim roli jego użytkowników. Dotąd byli traktowani jako odbiorcy treści tworzonych przez redakcje serwisów, analogicznie do audytorium mass mediów (prasy, telewizji itp.). Co prawda ich zachowania miały cechować większy stopień interakcji z serwisem niż w przypadku odbioru mass mediów, ale ciągle mieli pozostawać w roli odbiorców przekazu. Paradygmat 2.0 odwrócił te proporcje. Internet stawał się najpierw komunikacyjną przestrzenią współtworzenia przekazów, bez tak istotnego dla mass mediów podziału ról w akcie komunikacji nadawca – odbiorca (fora internetowe, grupy dyskusyjne, komentarze pod artykułami w serwisach itp.), a w końcu przestrzenią, w której odbiorca jest zaproszony do bycia

¹ T. O'Reilly, *What is Web 2.0*, <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html> (dostęp 11.06.2011); *Wokół mediów ery Web 2.0*, B. Jung (red.), Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.

i może być nadawcą. Wyrazem tego jest również zmiana technologiczna, która przygotowała i nakłoniła użytkowników sieci do nowych form korzystania z Internetu, aktywizująca i dynamizująca ich zachowania komunikacyjne.

Web 2.0 to nowe technologie, które umożliwiły wspólne tworzenie zasobów wiedzy i narodziny inteligencji kolektywnej (m.in. poprzez mechanizmy wiki, zob. Wikipedia), dzielenie się swoimi doświadczeniami życiowymi i zawodowymi poprzez prowadzenie dzienników internetowych (mechanizm blogów), a w końcu powstawanie wokół serwisów rozbudowanych społeczności, upowszechnienie nowych form i ułatwień w nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich. Nowy paradygmat korzystania z Internetu upowszechnił ideę serwisu społecznościowego, znaną już w literaturze przedmiotu od końca lat siedemdziesiątych XX w.² Fenomen społeczności sieciowych stał się wkrótce przedmiotem licznych badań socjologicznych, wśród których należy wymienić pionierskie w tym zakresie prace: Jan van Dijka i Manuela Castellsa i zaproponowane przez nich pojęcie społeczeństwa sieci (ang. *network society*)³.

PAPIEŻ „NOWYCH MEDIÓW”.
ZAKRES TEMATYCZNY ORĘDZI BENEDYKTA XVI
NA ŚWIATOWE DNI ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU

Powyższe zjawiska stają się również ważnym tematem refleksji teologicznej, czego wyrazem są m.in. Orędzia na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu⁴ Ojca Świętego Benedykta XVI, ogłoszone w latach 2006–2011. Tak jak dla bł. Jana Pawła II istotnym zagadnieniem była nowa ewangelizacja poprzez mass media audiowizualne, tak dla Benedykta XVI przedmiotem zainteresowania stały się tzw. nowe media – do których można zaliczyć technologie Web 2.0 i tworzone wokół nich społeczności sieciowe – i możliwość ich wykorzystania w misji ewangelizacyjnej Kościoła. Przedmiotem naszej analizy będą następujące dokumenty:

- Orędzie na 40. ŚDŚSP, *Środki przekazu: sieć komunikowania, wspólnoty i współdziałania*, 2006,
- Orędzie na 41. ŚDŚSP, *Dzieci i środki komunikowania: wyzwanie dla wychowania*, 2007,
- Orędzie na 42. ŚDŚSP, *Środki społecznego przekazu na rozdrożu między gwiazdorstwem a służbą. Szukać prawdy, by się nią dzielić*, 2008,

² Zob. S.R. Hiltz, M. Turoff, *The network nation: human communication via computer*, MIT Press, Cambridge 1993. Pierwsze wydanie książki w 1978 r.

³ W Polsce ukazały się m.in. J. van Dijk, *Społeczne aspekty nowych mediów*, PWN, Warszawa 2010; M. Castells, *Społeczeństwo sieci*, PWN, Warszawa 2010. Ostatnia z wymienionych publikacji jest pierwszym tomem trylogii hiszpańskiego medioznawcy *Wiek informacji. Ekonomia, społeczeństwo i kultura*.

⁴ Dalej w skrócie: ŚDŚSP.

- Orędzie na 43. ŚDŚSP, *Nowe technologie, nowe relacje. Krzewić kulturę poszanowania, dialogu i przyjaźni*, 2009,
- Orędzie na 44. ŚDŚSP, *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa*, 2010,
- Orędzie na 45. ŚDŚSP, *Prawda, przepowiadanie i autentyczność życia w erze cyfrowej*, 2011.

Spoločności sieciowe jako nowa forma komunikowania, wspólnoty i współpracy stały się już tematem pierwszego orędzia Benedykta XVI. Dokument jest rozwinięciem i kontynuacją zagadnień podjętych przez bł. Jana Pawła II w Liście Apostolskim *Szybki rozwój*, ogłoszonym w 2005 r. tuż przed jego śmiercią, Jan Paweł II zaproponował w nim rozważenie trzech istotnych dla rozwoju mediów i edukacji medialnej aspektów: 1) formacji do odpowiedzialnego korzystania ze środków przekazu, 2) uczestnictwa i współodpowiedzialności odbiorców za media, 3) promocji dialogu i wymiany kulturowej poprzez media⁵. Benedykt XVI jest przekonany, że „poważne wysiłki na rzecz wspierania tych trzech punktów pomogą mediom rozwijać się jako sieć komunikowania, wspólnoty i współpracy, ułatwiająca mężczyznom, kobietom i dzieciom osiągnięcie większej świadomości godności osoby ludzkiej, większej odpowiedzialności i większego otwarcia na innych, przede wszystkim na najbardziej potrzebujących i najsłabszych członków społeczeństwa”⁶.

Tak jak technologia Web 2.0 przesuwaa „środek ciężkości” z odpowiedzialności nadawców na odpowiedzialność audytorów, tak i w refleksji teologicznej mamy do czynienia z podobną zmianą. Nie znaczy to, że w nauczaniu Kościoła nie mieliśmy wcześniej przykładów wezwań do wspólnej troski o media, obowiązku zarówno nadawców, jak i odbiorców⁷. Zagadnienia podjęte przez obu papieży są odzwierciedleniem przemian technologicznych i społecznych, o których była mowa na początku, polegających na bardziej aktywnej i dynamicznej roli odbiorców i użytkowników we współczesnej kulturze medialnej. Teologiczna troska Jana Pawła II i Benedykta XVI koncentruje się wokół humanizacji tego nowego środowiska społecznego, przede wszystkim na zagadnieniu godności i odpowiedzialności człowieka w jego relacjach z bliźnimi w nowym środowisku komunikacyjnym. Można powiedzieć, że to pierwsze orędzie nowego Papieża wyznacza tematykę refleksji kolejnych dokumentów.

⁵ Orędzie na 40. ŚDŚSP, *Środki przekazu...*, nr 4; Jan Paweł II, List apostolski do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu *Szybki rozwój*, 2005, nr 11.

⁶ Tamże.

⁷ Zob. m.in. Pius XII, Encyklika o filmie, radiu i telewizji *Miranda prorsus*, nr 56; 125; Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica*, 1963, nr 9–10; Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach społecznego przekazu*, 2000, nr 25.

AKTUALNOŚĆ POSTULATU FORMACJI MEDIALNEJ
W EPOCE SPOŁECZNOŚCI SIECIOWYCH

W 2007 r. Benedykt XVI rozwija zagadnienie edukacji medialnej dzieci – pierwszy z „trzech punktów” z listu Jana Pawła II, dotyczący formacji audytorów. Zagadnienie to Papież dzieli na problem: 1) formacji dzieci do korzystania z mediów i 2) formacji samych mediów, przy czym ten pierwszy obszar również analizuje w dwóch aspektach: 1a) formacji dzieci przez media i 1b) formacji dzieci przez wychowawców: rodziców, nauczycieli i duszpasterzy⁸. W naszych rozważaniach istotna będzie tutaj rola nowych technologii komunikowania w tym wychowaniu. Papież kontynuuje dotychczasowe wskazania *Magisterium Ecclesiae* w zakresie edukacji medialnej, czyniąc zeń powszechny obowiązek społeczny, obejmujący zarówno nadawców medialnych, jak i odbiorców. Co więcej, według Benedykta XVI „parafie i programy szkolne powinny być w awangardzie, gdy chodzi o wychowanie do mediów”⁹. Dostrzega też nowe problemy, polegające na społecznej rywalizacji tradycyjnych instytucji wychowawczych, jak rodzina czy szkoła z nowymi mediami, czy też na obniżającym się poziomie medialnej rozrywki komercyjnej¹⁰. Wspominając o problemie przemocy i erotyzacji mediów, dotyka problemu gier komputerowych, ważnej formy rozrywki także w społecznościach sieciowych¹¹. Jego formacyjne przesłanie koncentruje się wokół wolności korzystania z mediów, wolności zobowiązującej do wyboru wartości, a nie tylko do hedonistycznego poszukiwania rozrywki i nowości. Wolność nie uwzględniającą wartości nazywa „przekleństwem”, a rozrywkę polegającą na eksponowaniu aktów przemocy czy wulgaryzowaniu ludzkiej płciowości określa mianem „wyzysku i nadużycia”¹².

OSOBA W SPOŁECZNOŚCIACH SIECIOWYCH.
KLUCZOWA KWESTIA ANTROPOLOGICZNA

W 2008 r. Benedykt XVI podjął fundamentalne zagadnienie roli mediów we współczesnym społeczeństwie. Określa je mianem „integralnej części kwestii

⁸ Orędzie na 41. ŚDŚSP, *Dzieci i środki...*, nr 1–2.

⁹ Tamże, nr 4.

¹⁰ Wśród medioznawców, którzy podejmowali podobny problem warto wyróżnić prace N. Postmana, autora m.in.: *Technopol. Triumf techniki nad kulturą*, PIW, Warszawa 1995, w którym podejmuje problem kryzysu tradycyjnych instytucji w kontekście nowych technologii medialnych oraz jego monografię dotyczącą rozrywki medialnej: *Zabawić się na śmierć. Dyskurs publiczny w epoce show-businessu*, Muza, Warszawa 2002.

¹¹ Orędzie na 41. ŚDŚSP, *Dzieci i środki...*, nr 3. Zob. m.in. M. Filiciak, *Wirtualny plac zabaw. Gry sieciowe i przemiany kultury współczesnej*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2006.

¹² Tamże.

antropologicznej” i uznaje za „kluczowe wyzwanie trzeciego tysiąclecia”¹³. Można powiedzieć, że jest to rozwinięcie drugiego z „trzech punktów” ostatniego listu apostołskiego Jana Pawła II, dotyczącego uczestnictwa i współodpowiedzialności za media. Samo orędzie możemy też określić mianem etycznego i antropocentrycznego programu odnowy mediów. Zdaniem Benedykta XVI bowiem: „gdy komunikacja traci etyczny punkt odniesienia i wymyka się spod kontroli społecznej, przestaje się liczyć z centralnym miejscem człowieka i jego nienaruszalną godnością, co grozi negatywnym wpływem na jego sumienie i jego decyzje, a w ostateczności uzależnieniem wolności i samego życia osób. Właśnie dlatego niezbędne jest, aby środki społecznego przekazu zazdrośnie broniły osoby i w pełni szanowały jej godność”¹⁴.

Konieczność ponownego rozważenia fundamentalnych zagadnień dotyczących komunikacji (postulat „info-etyki”) jest podyktowana upowszechnianiem się nowego modelu społeczeństwa sieciowego, w którym uczestniczymy i za które jesteśmy współodpowiedzialni bez wyjątku. „Zadanie to w jakiejś mierze dotyczy nas wszystkich, wszyscy bowiem w czasach globalizacji, jesteśmy użytkownikami i pracownikami komunikacji społecznej. Nowe media, szczególnie telefonia i internet, odmieniają oblicze samej komunikacji i być może jest to cenna okazja do nakreślenia go na nowo, tak aby były lepiej widoczne, [...] zasadnicze i niezbywalne rysy prawdy o osobie ludzkiej”¹⁵.

NOWE MODELE RELACJI W SPOŁECZNOŚCIACH SIECIOWYCH

Orędzie z 2009 r. dotyczy już w ścisłym sensie zagadnień społeczeństwa sieciowego, jak ujmuje to Benedykt XVI: „nowych technologii” i „nowych relacji”. To nowe zagadnienia, z którymi nie są jeszcze w wystarczającym stopniu zaznajomione osoby dorosłe (rodzice i wychowawcy), a które stanowią nowe środowisko życia dzieci i młodzieży. Środowisko dobrze im znane, wymagające jednak pomocy ze strony osób dorosłych, których rolą jest uczyć odpowiedzialnego korzystania z technologii, ale i dające możliwość samym dorosłym dowiedzenia się czegoś nowego o współczesnej komunikacji. To zagadnienie o tyle ważne, o ile nowe technologie determinują naszą kulturę i model relacji społecznych. Jak zauważa Benedykt XVI: „nowe technologie cyfrowe determinują podstawowe zmiany modeli komunikacji i relacji międzyludzkich. Zmiany te są najbardziej dostrzegalne wśród młodzieży, która wychowywała się w bezpośrednim kontakcie z owymi nowymi technikami komunikacji i dobrze się czuje w świecie cyfro-

¹³ Orędzie na 42. ŚDSSP, *Środki społecznego przekazu na rozdrożu...*, nr 4.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, nr 5.

wym, który często wydaje się obcy tym spośród nas dorosłych, którzy musieliśmy się uczyć docenienia możliwości, który ofiaruje on w dziedzinie komunikacji”¹⁶.

Można powiedzieć, że to i następne dwa orędzia Benedykta XVI wpisują się w trzeci postulat edukacyjno-medialny Jana Pawła II, dotyczący dialogu i kultury. Wokół nowych technologii tworzymy nową cywilizację, która wymaga dialogicznej i wychowawczej współpracy młodych i dorosłych osób tak, aby ta nowa cywilizacja stała się w pełni kulturą zorientowaną na człowieka i jego relacje międzyludzkie. Nowe technologie – jak pisze Benedykt XVI – „odpowiadają na głębokie pragnienie osób, by nawiązywać wzajemne relacje. Owo pragnienie komunikacji i przyjaźni jest zakorzenione w naszej naturze istot ludzkich i nie może być właściwie zrozumiane jako odpowiedź jedynie na innowacje techniczne”.

To właśnie przyjaźń stawia Benedykt XVI jako wzorzec komunikowania w społecznościach sieciowych. Przyjaźń, która przekracza bariery pokoleniowe, geograficzne, kulturowe czy religijne. Promując tę nową przestrzeń budowania, doświadczenia i rozwijania przyjaźni wskazuje jednak obecny już w literaturze przedmiotu i nauczaniu Kościoła problem wirtualizacji kontaktów międzyludzkich kosztem uczestnictwa w rzeczywistym życiu społecznym, skutkujący izolacją i alienacją społeczną, a w konsekwencji zmierzający do opozycji między tożsamością a tzw. tożsamością wirtualną (internetową)¹⁷. „Byłoby rzeczą smutną – uważa Benedykt XVI – gdyby nasze pragnienie podtrzymywania i rozwijania przyjaźni on-line realizowało się kosztem dyspozycyjności dla rodziny, dla bliskich i tych, których spotykamy w codziennej rzeczywistości – w miejscu pracy, w szkole, w czasie wolnym. Jeśli bowiem pragnienie łączności wirtualnej staje się obsesyjne, to konsekwencją jest wyizolowanie osoby i zerwanie realnej interakcji społecznej”¹⁸. Papież widzi tutaj ogromną rolę młodych ludzi w humanizacji i ewangelizacji tego „digitalnego kontynentu”. Sieci społecznościowe stają się w jego teologii przestrzenią rozwoju i promocji wartości oraz nową przestrzenią apostołatu.

EWANGELIZACJA SPOŁECZNOŚCI SIECIOWYCH JAKO ZADANIE DUSZPASTERSKIE

Dużą rolę – oprócz młodych – w tym apostołacie powinni według Benedykta XVI odgrywać duszpasterze. Stojące przed nimi zadania Papież formułuje w kolejnym orędziu, opublikowanym w Roku Kapłańskim 2010¹⁹. Ojciec Święty przypomina o aktualności wezwania Chrystusa do głoszenia Ewangelii całemu światu

¹⁶ Orędzie na 43. ŚDŚSP, *Nowe technologie, nowe relacje...*

¹⁷ Zob. P. Wallace, *Psychologia Internetu*, Rebis, Poznań 2008, s. 23–54; Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet*, 2002, nr 5; 11; *Tożsamość internetowa*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Tożsamość_internetowa (dostęp 14.06.2011).

¹⁸ Orędzie na 43. ŚDŚSP, *Nowe technologie, nowe relacje...*

¹⁹ Orędzie na 44. ŚDŚSP, *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym...*

(por. Mt 28, 19) jako o pierwszorzędnym zadaniu kapłanów. Wzywa ich jednak do otworzenia się na nowe możliwości ewangelizacji, jakie dają nowe media – zarówno jako środki przekazywania wiary i nowe środowisko społeczne. Można powiedzieć, że jest to nawet „nowy początek” duszpasterskiej posługi kapłanów. „Kapłan znajduje się niejako na początku ‘nowej historii’, ponieważ im bardziej nowoczesne technologie tworzyć będą coraz intensywniejsze związki, a świat cyfrowy poszerzy swoje granice, tym bardziej kapłan będzie powołany do osobistego zajęcia się nim duszpastersko, pomnażając swe zaangażowanie, aby zaprząć media na służbę Słowa” – pisze Benedykt XVI²⁰.

Papież wzywa kapłanów do mądrego połączenia tych dwu rzeczywistości: ewangelicznej i nowomediów. Ich wkroczenie w świat społeczności sieciowych nie może być jednak formą współczesnej kolonizacji, ale roztropnym poszukiwaniem nowych możliwości. „Rozpowszechniona wielomediowość i urozmaicona ‘klawiatura’ też komunikacji mogą pociągać za sobą niebezpieczeństwo użytku podyktowanego głównie zwykłą potrzebą zaznaczenia swej obecności i błędnego uważania sieci jedynie jako przestrzeni, którą należy zająć” – przestrzega Ojciec Święty. Wśród nowych możliwości ma na myśli przede wszystkim wykorzystanie nowych, audiowizualnych mediów jako narzędzi pracy duszpasterskiej, wymienia m.in. zdjęcia, wideo, animacje, blogi i strony Web. „Za pośrednictwem nowoczesnych środków przekazu kapłan będzie mógł ukazywać życie Kościoła i pomagać ludziom dzisiaj odkrywać oblicze Chrystusa, łącząc właściwe i kompetentne korzystanie z tych narzędzi, nabyte także w okresie formacji, z solidnym przygotowaniem teologicznym i mocną duchowością kapłańską, ożywianą przez ciągłą rozmowę z Panem”.

Mamy tutaj zatem zarówno postulat formacji kapłanów w zakresie nowych mediów, obejmujący również kształcenie technicznych kompetencji w tym zakresie, jak i ciągle aktualny postulat ewangelicznej, duchowej odnowy kapłańskiego powołania. Jakość tej nowomediów ewangelizacji będzie zależała – zdaniem Benedykta XVI – od tych dwu czynników: dziedzictwa przeszłości – Słowa Bożego i Tradycji, jak i otwartości na przyszłość – wykorzystania nowych technologii komunikacyjnych. „Dzięki swym kompetencjom w zakresie nowych środków cyfrowych, duszpasterstwo, które uczyni żywym i aktualnym Boga w dzisiejszej rzeczywistości i ukaże religijną mądrość przeszłości jako bogactwo, z którego należy czerpać, aby godnie przeżywać dzień dzisiejszy i w sposób właściwy budować przyszłość”.

Ważnym zadaniem „ewangelizacji digitalnej” jest dążenie do budowania autentycznej wspólnoty osób w sieciach społecznościowych wokół osoby Chrystusa, wzmacnianie i poszerzanie wspólnoty Kościoła. „Nowe media dają przede wszystkim kapłanom stale nowe i z duszpasterskiego punktu widzenia nieograniczone perspektywy, które mobilizują ich do tego, aby docenić powszechny wy-

²⁰ Tamże.

miar Kościoła; do budowania szerokiej i konkretnej wspólnoty; do bycia w dzisiejszym świecie świadkami życia wciąż nowego, rodzącego się ze słuchania Ewangelii Jezusa, Syna przedwiecznego, który przybył pośród nas, by nas zbawić”. W tym zbawczym zadaniu Papież dostrzega również możliwości dotarcia z przekazem Ewangelii do osób niewierzących i wyznających inne religie. „Duszpasterstwo świata cyfrowego powołane jest bowiem po to, aby brać pod uwagę również tych, którzy nie wierzą, są nieufni i mają w sercu głębokie, niewypowiedziane pragnienie absoulutu i prawdy, ponieważ nowe środki pozwalają nawiązywać kontakt z wyznawcami wszystkich religii, z niewierzącymi i z osobami wszelkich kultur”²¹. Papież posługuje się tutaj biblijnym obrazem Świątyni Jerozolimskiej – „domu modlitwy” z Księgi Izajasza (Iz 56, 7). Sieć może stanowić swoisty, nowy „dziedziniec pogan”, w której gromadzą się niewierzący, a szukający Boga, ale też – rozwijając tę alegorię – sieć powinna stawać się przestrzenią modlitwy i kultu Bożego.

KTO JEST MOIM BLIŹNIM W WIRTUALNYM ŚWIECIE? FUNDAMENTALNE PYTANIE WSPÓŁCZESNEJ TEOLOGII MEDIÓW

Najnowsze orędzie Benedykta XVI z 2011 r. stanowi zarówno podsumowanie dotychczasowych teologicznych rozważań Papieża dotyczących nowych mediów i tworzonych wokół nich społeczności sieciowych, jak i zachętę do dalszych badań nad fenomenem nowej komunikacji. Według Ojca Świętego nowe technologie komunikacyjne przynoszą podobną zmianę, jak technologie produkcji w epoce rewolucji przemysłowej. Ta zmiana determinuje naszą kulturę i codzienność społecznego życia, dotyczy w największym stopniu młodego pokolenia, które bytuje w nowym, sieciowym środowisku relacji międzyludzkich. „Tak, jak rewolucja przemysłowa spowodowała głębokie przemiany społeczne poprzez nowości wprowadzone do cyklu produkcyjnego i w życie pracujących, tak zachodząca dziś głęboka przemiana w dziedzinie komunikacji kieruje nurtem wielkich przemian kulturowych i społecznych. Nowe technologie zmieniają nie tylko sposób komunikowania się, ale także komunikację samą w sobie, i można z tego powodu stwierdzić, że stajemy w obliczu szerokiej transformacji kulturowej [...]”.

Tymi przemianami komunikacji żyją szczególnie ludzie młodzi wraz ze wszystkimi obawami, sprzecznościami i kreatywnością, właściwymi tym, którzy otwierają się z entuzjazmem i ciekawością na nowe doświadczenia życiowe. Ich coraz większe zaangażowanie na publicznym forum cyfrowym, tworzonym przez tzw. sieci społecznościowe prowadzi do nawiązania nowych relacji międzyludz-

²¹ Tamże.

kich, wpływa na postrzeganie siebie i nieuchronnie rodzi pytanie nie tylko o poprawność działania osobistego, ale także autentyczność swojego istnienia”²².

Ojciec Święty stawia w orędziu ważne, można powiedzieć fundamentalne w teologii mediów pytanie o nasze relacje w wirtualnej rzeczywistości. „Kto jest moim ‘bliźnim’ w tym nowym świecie? Czy istnieje zagrożenie mniejszej obecności dla tych, których spotykamy w naszym zwykłym codziennym życiu? Czy istnieje ryzyko większego rozproszenia, ponieważ nasza uwaga jest podzielona i pochłonięta ‘innym’ światem niż ten, w którym żyjemy? Czy mamy czas, aby krytycznie myśleć o naszych wyborach i umacniać relacje międzyludzkie, aby były naprawdę głębokie i trwałe?”. Spróbujemy rozważyć te cztery postawione przez Papieża pytania badawcze.

Pierwsze pytanie każe nam na nowo przemyśleć dwa największe z przykazań chrześcijaństwa – miłości Boga i miłości bliźniego (Mt 22, 37–39; Łk 10, 25–37) – w nowym, komunikacyjnym kontekście. Teologia biblijna podpowiada tutaj kierunek prowadzenia refleksji. Najpierw trzeba zapytać: kim jest dla mnie Chrystus? Kim jestem ja dla siebie samego? Dopiero później możemy określić nasze relacje z bliźnimi. To pytanie o autentyczność naszego bycia, postawione zarówno w wymiarze antropologicznym (prawda o nas samych), jak i chrystologicznym (Chrystus, który zna prawdę o nas samych; który jest Prawdą – J 14, 6). Prześtrzenia odkrywania tej Prawdy jest przede wszystkim obszar naszego komunikowania intrapersonalnego (wewnętrzny), będący fundamentem każdego z następujących typów komunikacji zewnętrznej: interpersonalnej bezpośredniej, medialnej czy sieciowej.

Bez tego rozgraniczenia między komunikowaniem intra- i inter- powstaje ryzyko kreowania własnej tożsamości w społecznościach sieciowych, jak ujmuje to Papież dla „popularności”, czy też „atrakcji” – przyciągania uwagi. Możemy stać się zbiorem „prawd”, które są nam podpowiadane w relacjach społecznych. Benedykt XVI przestrzega, żeby „sieć nie była narzędziem depersonalizującym człowieka, próbującym nim manipulować emocjonalnie, lub pozwalającym tym, którzy są potężni, na zmonopolizowanie opinii innych”. Również nasz „profil” internetowy może stać się zbiorem informacji fałszujących prawdę o nas samych. Stajemy – jak pisze Benedykt XVI – „w obliczu wyzwania bycia autentycznym i wiernym wobec siebie, nie ulegając złudzeniu sztucznego budowania swego ‘profilu’ społecznościowego”.

Poszukiwanie siebie w relacjach sieciowych wymaga przede wszystkim odniesienia się do Chrystusa oraz podejmowania osobistego wysiłku odkrywania autentyczności i tożsamości siebie samego. To „odwieczne pytania człowieka, świadczące o jego pragnieniu transcendencji i tęsknoty za autentycznymi formami życia, godnego, aby je przeżyć. To właśnie jest owo duchowe napięcie, właściwe człowiekowi, stojące za naszym pragnieniem prawdy i komunii, pobudzające do

²² Orędzie na 45. ŚDŚSP, *Prawda, przepowiadanie...*

rzetelnego i uczciwego komunikowania się”. „Prawda, którą jest Chrystus, jest w ostateczności pełną i autentyczną odpowiedzią na owo ludzkie pragnienie relacji, wspólnoty, sensu, które ujawnia się także w masowym udziale w różnych sieciach społecznościowych”²³.

Tak teologicznie ujęta problematyka komunikacji sieciowej pozwala dopiero na określenie siebie w relacjach z bliźnimi. Stajemy „w obliczu konieczności bycia osobą autentyczną i refleksyjną”. Sposób, w jaki komunikujemy się z samym sobą i jak w tych aktach komunikowania jest obecny Chrystus, to nasze zaangażowanie w komunikowanie intrapersonalne, będzie również określało styl komunikacji z innymi. Jak zauważa Benedykt XVI: „dynamika właściwa sieciom społecznościowym ukazuje, że osoba jest zawsze zaangażowana w to, co komunikuje. Kiedy osoby wymieniają się informacjami, dzielą się już sobą, swoją wizją świata, nadziejami, ideałami. Wynika stąd, że istnieje chrześcijański styl obecności w świecie cyfrowym: przyjmuje on formę komunikacji szczerzej i otwartej, odpowiedzialnej i szanującej innych”²⁴. Bez tej „szczerości i otwartości” w komunikowaniu z innymi rodzi się obawa o zastępowanie autentycznego dialogu przez „stronniczą interakcję”, polegającą na przekazywaniu zafalszowanego i wykreowanego obrazu nas samych.

OPOZYCJA WIRTUALNE/REALNE W SPOŁECZNOŚCIACH SIECIOWYCH

Dwa kolejne pytania, które stawia przed nami Benedykt XVI w orędziu na 2011 r., dotyczą problemu opozycji wirtualne/realne we współczesnej komunikacji interpersonalnej. „Czy istnieje zagrożenie mniejszej obecności dla tych, których spotykamy w naszym zwykłym codziennym życiu? Czy istnieje ryzyko większego rozproszenia, ponieważ nasza uwaga jest podzielona i pochłonięta ‘innym’ światem niż ten, w którym żyjemy? – pyta Ojciec Święty.

Wirtualna rzeczywistość może zaburzyć integralność osoby ludzkiej, ze względu na oddzielanie w aktach komunikacji naszej cielesności i duchowości. To ontologiczny problem charakteru komunikacji wirtualnej, w których uczestniczymy na sposób obrazu, niekiedy w sposób anonimowy i wykreowany. Wirtualna rzeczywistość nie stanowi wprost zagrożenia dla naszej duchowości, ale pośrednio – poprzez nieobecność cielesności w aktach komunikowania – podważa naszą integralność i autentyczność bycia. Nowego znaczenia nabierają słowa Chrystusa: „nie bójcie się tych, którzy zabijają ciało, a potem nic więcej uczynić nie mogą” (Łk 12, 4) oraz tertuliańska zasada: *Caro salutis est cardo* – ciało jest podstawą zbawienia²⁵. W chrześcijaństwie cielesność stanowi kategorię centralną (Wcielenie, Zmartwych-

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Por. KKK, nr 1015.

wstanie), co wyróżnia je spośród innych religii, czego wyrazem jest podkreślenie znaczenia ciała w życiu sakramentalnym Kościoła (Eucharystia, małżeństwo). Chrześcijańska refleksja nad wirtualną rzeczywistością prowadzi – a wręcz powinna prowadzić – do ponownego odkrycia teologii ciała i jego znaczenia w życiu duchowym chrześcijanina²⁶. Benedykt XVI również wzywa do ponownego odkrycia naszej cielesności – fizycznej obecności w relacjach międzyludzkich: „[Ewangelia] chociaż głoszona w przestrzeni sieci wirtualnej, wymaga ona zawsze wcielenia w świat rzeczywisty oraz odniesienia do twarzy konkretnych braci i siostr, z którymi dzielimy nasze życie powszednie. Z tego względu w przekazywaniu wiary fundamentalne znaczenie mają nadal bezpośrednie relacje międzyludzkie! [...] Ważne jest, aby zawsze pamiętać, że kontakt wirtualny nie może i nie powinien zastępować bezpośredniego kontaktu z ludźmi na wszystkich poziomach naszego życia”.

Świadomość opozycji wirtualne/realne i osobista refleksja nad swoją obecnością w społecznościach sieciowych w odniesieniu do realnej rzeczywistości prowadzi do przywracania właściwych proporcji, do większej integracji świata rzeczywistego i wirtualnego, do coraz większego przenikania się tych dwóch wymiarów współczesnej rzeczywistości. Zaproszenie Benedykta XVI na Światowy Dzień Młodzieży w Madrycie, a więc spotkanie modlitewne w realnym świecie, w kontekście powyższych rozważań, nabiera tutaj dodatkowego, teologiczno-medialnego sensu.

BUDOWANIE WSPÓLNOTY W SPOŁECZNOŚCIACH SIECIOWYCH

„Czy mamy czas, aby krytycznie myśleć o naszych wyborach i umacniać relacje międzyludzkie, aby były naprawdę głębokie i trwałe?” – pyta Benedykt XVI, stawiając przed nami zagadnienie jakości naszych relacji w społecznościach sieciowych. Przy omawianiu problemu opozycji wirtualne/realne rozważaliśmy kwestię: w jaki sposób spotykamy się w społecznościach sieciowych i jak często te kontakty zastępują nam rzeczywiste spotkania? Ostatnie z czterech analizowanych pytań postawionych przez Benedykta XVI dotyczy bardziej tego: kogo chcemy spotkać w społeczności wirtualnej i co osiągnąć dzięki tym spotkaniom?

Papież chce, abyśmy zastanowili się nad doborem naszych internetowych przyjaciół, nad sposobem, w jaki chcemy pogłębiać naszą przyjaźń dzięki społecznościom sieciowym tak, aby stawała się relacją „trwałą” i nie pozbawioną „głębi”. Innymi słowy, jest to pytanie o budowanie autentycznej wspólnoty w społecznościach sieciowych. Wraz z nowym „sposobem rozpowszechniania informacji i wiedzy rodzi się nowy sposób uczenia się i myślenia, z bezprecedensową możliwością nawiązania kontaktów i budowania wspólnoty” – zauważa Benedykt XVI²⁷. Nasze

²⁶ Por. P. Drzewiecki, *Bezciesność cyberprzestrzeni a sakramentalny wymiar Kościoła*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2008, nr 1, s. 112.

²⁷ Tamże.

uczestnictwo w społecznościach sieciowych nie powinna opierać się na samym „pragnieniu obecności” – na chęci uczestnictwa dla samego uczestnictwa, na pragnieniu bycia zauważonym, na gromadzeniu listy kontaktów osobowych, czy też być formą ochrony przed nowym typem społecznego wykluczenia – wykluczeniem cyfrowym. Benedykt XVI zachęca nas, abyśmy „z ufnością oraz świadomą i odpowiedzialną kreatywnością włączyli się w sieć relacji, jakie umożliwiła epoka cyfrowa. Nie tylko dlatego, aby zaspokoić pragnienie obecności, ale dlatego, że ta sieć jest integralną częścią ludzkiego życia. Internet przyczynia się do rozwoju nowych i bardziej złożonych form świadomości intelektualnej i duchowej, wspólnych przekonań. Jesteśmy powołani, by także na tym polu głosić naszą wiarę”.

PODSUMOWANIE

Orędzia Benedykta XVI na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu wyznaczają nowy obszar teologii mediów, który możemy określić jako teologię społeczności sieciowych. Powyższa analiza była próbą nakreślenia – za Ojcem Świętym – najważniejszych problemów badawczych oraz próbą systematyzacji nowych zagadnień. Interesowała nas przede wszystkim osoba człowieka w jego relacjach sieciowych – to, w jaki sposób społeczność sieciowa może stawać się autentyczną wspólnotą bliskich sobie przyjaciół, opartą nie tylko na wirtualnych kontaktach. W praktyce duszpasterskiej i wychowawczej istotne były dla nas kwestie: ewangelizacyjnego potencjału społeczności sieciowych oraz postulat formacji do odpowiedzialnego korzystania z sieci. Pozostaje mieć nadzieję, że zarysowane tu tematy staną się przedmiotem dalszej analizy.

WHO IS MY NEIGHBOUR IN THE VIRTUAL WORLD? THEOLOGY OF SOCIAL NETWORKS IN THE MESSAGES BENEDICT XVI FOR WORLD DAYS OF SOCIAL COMMUNICATION

Summary

Messages of Benedict XVI's for World Days for Social Communications appointed a new area of theology media, which can be described as a theology of social network. Article is an attempt of describing the most important research problems and systematize them. Some problems analysed in article: the human person in social network (the problem of virtual/real network relations; friendship and neighbourhood as a form of relationships), building community of people in social network, capabilities of social network for evangelization.

Słowa kluczowe: społeczności sieciowe, teologia mediów, Benedykt XVI, wirtualna rzeczywistość, nowe media, Internet